

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษากระบวนการดำเนินงาน ปัญหา และแนวทางการแก้ปัญหาการประกันคุณภาพการศึกษา โรงเรียนนำร่อง สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ บ้านไร่ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุทัยธานี โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่อมุ่งค้นหาความจริงในสภาพที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติ (naturalistic inquiry) เป็นการสอบสวนมองภาพรวมรอบด้านทุกแง่ทุกมุม (holistic perspective) (นิศา ชูโต, 2540) ของการประกันคุณภาพการศึกษาในระดับโรงเรียน ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ระยะ คือ การศึกษาก่อนลงภาคสนาม และการศึกษาในภาคสนาม มีรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

การศึกษาก่อนลงภาคสนาม

การศึกษาก่อนลงภาคสนาม เป็นขั้นตอนที่สำคัญตอนหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อเป็นการสร้างแนวทางในการศึกษา อันจะช่วยให้ผู้วิจัยมองประเด็นปัญหาได้ชัดเจน ก่อนเข้าสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล อีกทั้งยังช่วยประหยัดเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล คัดเลือกสนามที่เหมาะสม ขั้นตอนนี้ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการศึกษาประมาณ 3 เดือน คือ ตั้งแต่เดือนสิงหาคม ถึงเดือนตุลาคม พ.ศ./2541 โดยมีรายละเอียดในการศึกษาดังนี้

1. ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (documentary research) ก่อนลงภาคสนาม ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิด นโยบายการประกันคุณภาพการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เพื่อสร้างเป็นกรอบแนวทางในการสังเกตปฏิสัมพันธ์ และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสนาม สร้างแนวทางการสัมภาษณ์กับ ผู้ให้ข้อมูล

2. การเลือกสนาม (Field) การเลือกสนามในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาองค์ประกอบของสนาม ในด้านสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนำร่องโครงการประกันคุณภาพการศึกษา ที่มีกระบวนการดำเนินงานตั้งแต่ระดับจังหวัด จนถึงในระดับโรงเรียน สภาพทั่วไปของสนาม และความเป็นไปได้ในการลงสู่สนาม โดยมีวิธีการ และเหตุผลในการเลือกสนาม ดังนี้

1) สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุทัยธานี ในฐานะจังหวัดนำร่องการประกันคุณภาพการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งได้เริ่มดำเนินการในระดับจังหวัด อำเภอ และโรงเรียน ตั้งแต่ต้นปีการศึกษา 2541 ทำให้สามารถศึกษาสภาพการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาของหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาได้ในทุกระดับ

2) สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุทัยธานี ประกอบด้วยสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ 8 อำเภอ คือ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเมือง สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอหนองขาหย่าง สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอทัพทัน สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอสว่างอารมณ์ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบ้านไร่ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอลานสัก และสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอห้วยคต สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบ้านไร่เป็น 1 ใน 8 อำเภอนำร่องโครงการประกันคุณภาพการศึกษาที่เริ่มดำเนินการระดับอำเภอจนถึงระดับโรงเรียน

3) ผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากศึกษานิเทศก์ ทั้งในระดับจังหวัดอุทัยธานี และอำเภอบ้านไร่ให้เลือกศึกษา ณ โรงเรียน... ณ ที่นี้ให้เรียกว่า โรงเรียนนำร่อง ซึ่งเป็นโรงเรียนแนวหน้าโครงการนำร่องการประกันคุณภาพการศึกษา ของสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบ้านไร่ ซึ่งได้เริ่มเข้าสู่ระบบการประกันคุณภาพการศึกษา ในขั้นตอนการควบคุมคุณภาพการศึกษา ซึ่งเป็นหนึ่งในจำนวน 226 โรงเรียน ที่ได้จัดทำธรรมนูญโรงเรียน เพื่อจะให้เห็นภาพรวมของการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน และการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาในระดับโรงเรียน ซึ่งเป็นหน่วยงานระดับท้องถิ่นที่เป็นจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ซึ่งเป็นหัวใจของกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษา ผู้วิจัยจึงดำเนินการศึกษาการประกันคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนนำร่องดังกล่าว

4) โรงเรียนนำร่องแห่งนี้เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จึงอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานโรงเรียนของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2541 ซึ่งเป็นเกณฑ์มาตรฐานที่ใช้ควบคุมคุณภาพการศึกษาทั้ง 3 ระดับ ทำให้สามารถศึกษาภาพรวมของกระบวนการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาได้ ประกอบทั้งผู้บริหารโรงเรียนนำร่องยินยอมให้ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาเป็นระยะเวลา 4 เดือน ระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2541 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542

การศึกษาในภาคสนาม

เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการดำเนินงาน ปัญหา และแนวทางการแก้ปัญหาการประกันคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนนาร่อง ในภาพรวม (holistic) ภายใต้บริบทของโรงเรียน ชุมชน ความรู้ ความเข้าใจ การปฏิบัติงาน ทักษะคติ และความคาดหวัง ผู้วิจัยได้เข้าไปอยู่ในสนามเป็นระยะเวลาประมาณ 4 เดือน (เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2541 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542) และใช้ตัวผู้วิจัยเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ และการสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ รวมทั้งการวิเคราะห์เอกสาร มีรายละเอียดดังนี้

การสร้างความสัมพันธ์

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เนื่องจากต้องการศึกษากระบวนการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษา ซึ่งเป็นการดำเนินงานที่เป็นขั้นตอน มีระบบ เน้นการกระจายอำนาจในการบริหารงาน การจัดการศึกษาให้หน่วยงานในระดับจังหวัด อำเภอ และโรงเรียน ซึ่งทุกระดับต้องปฏิบัติงานโดยใช้นโยบาย กรอบแนวความคิด ที่สอดคล้องและเกี่ยวข้องกัน การสร้างความสัมพันธ์ของผู้วิจัยจึงแบ่งได้ 3 ระดับ คือ

1. ระดับจังหวัด สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุทัยธานี เริ่มดำเนินการเข้าสู่ระบบประกันคุณภาพการศึกษา ตั้งแต่ต้นปีการศึกษา 2541 ผู้วิจัยได้ติดต่อสอบถามทางโทรศัพท์กับหัวหน้าศึกษานิเทศก์ประมาณกลางเดือนกันยายน พ.ศ. 2541 เกี่ยวกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาของจังหวัดอุทัยธานี และขอคำแนะนำเกี่ยวกับสนามที่ใช้ในการวิจัย จากการติดต่อในครั้งแรก ผู้วิจัยได้นัดหมายเพื่อขอสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ ในสัปดาห์ถัดมา ผู้วิจัยได้เข้าพบหัวหน้าศึกษานิเทศก์ ที่สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุทัยธานี แนะนำวัตถุประสงค์ของการวิจัย และสัมภาษณ์เกี่ยวกับการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษา โดยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี อีกทั้งยังได้แนะนำให้ผู้วิจัยรู้จักกับศึกษานิเทศก์จังหวัด ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบการจัดอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากร เกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษาของจังหวัด ผู้วิจัยเข้าพบศึกษานิเทศก์จังหวัดเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2541 เพื่อขอคำปรึกษาเกี่ยวกับการเข้าสู่สนามวิจัย และขอสัมภาษณ์เกี่ยวกับการจัดอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากร จากการสนทนาอย่างเป็นกันเองในครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าศึกษานิเทศก์จังหวัดคนดังกล่าวมีภูมิลำเนาอยู่ที่อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ซึ่งเป็นหมู่บ้านใกล้เคียงกับผู้วิจัย ทำให้การสนทนา การสัมภาษณ์

การขอข้อมูล หรือการติดต่อในโอกาสต่อมามีความเป็นกันเอง และสะดวกมากขึ้น เช่น ในกรณี
ที่ผู้วิจัยขอสัมภาษณ์ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัด ฝ่ายแผนงานและงบประมาณ หรือ
บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการประกันคุณภาพการศึกษา ศึกษาในเทศก์ผู้นี้จะเป็นผู้ที่คอยติดต่อ แนะนำ
นำ อำนวยความสะดวกให้กับผู้วิจัย

2. ระดับอำเภอ ผู้วิจัยได้นำหนังสือขออนุญาตเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคศึกษาวิจัย
การศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ภาคผนวก ข. หน้าที่ 239) มอบให้กับ
ศึกษานิเทศก์ท่านหนึ่งของสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบ้านไร่ ซึ่งเป็นบุคคลที่ศึกษานิเทศก์
จังหวัดแนะนำให้รู้จักและโทรศัพท์นัดหมายล่วงหน้าให้กับผู้วิจัยก่อนเข้าไปพบทำให้มี
ความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลมากขึ้น ในการเข้าไปติดต่อเพื่อขอข้อมูลระดับอำเภอ
แต่ละครั้ง ศึกษานิเทศก์อำเภอคนดังกล่าวจะเป็นผู้คอยแนะนำและอำนวยความสะดวกให้กับ
ผู้วิจัย อีกทั้งการเข้า สนามวิจัยครั้งแรกที่โรงเรียนนาร่อง เมื่อ วันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2541
ศึกษานิเทศก์อำเภอให้ความช่วยเหลือผู้วิจัย โดยโทรศัพท์นัดหมายกับผู้อำนวยการโรงเรียน และ
พาผู้วิจัยไป แนะนำตัว วัตถุประสงค์ของการวิจัยด้วยตนเองพร้อมทั้งกำชับกับผู้อำนวยการ
โรงเรียน ให้ช่วยดูแลเรื่องการเก็บรวบรวมข้อมูล อาหาร ที่พัก เสมือนว่าเป็นครูคนหนึ่งของ
โรงเรียนนี้ ซึ่งผู้อำนวยการโรงเรียนก็อนุญาต และให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3. ระดับโรงเรียน ผู้วิจัยเข้าสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่โรงเรียนนาร่อง เป็นระยะเวลา
ประมาณ 4 เดือน ตั้งแต่วันที่ 26 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2541 ถึง วันที่ 28 เดือนกุมภาพันธ์
พ.ศ. 2542 โดยผู้วิจัยพักอยู่ที่โรงเรียนบ้านเขาเกลือ สำนักงานการประถมศึกษากิ่งอำเภอ
หนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ผู้วิจัยรับราชการอยู่ ระยะทางจากที่พักถึง
สนามวิจัย ประมาณ 25 กิโลเมตร ผู้วิจัยใช้รถจักรยานยนต์ส่วนตัวเป็นพาหนะในการเดินทาง
จากที่พักถึงโรงเรียนนาร่อง ใช้เวลาประมาณ 20 นาที การคมนาคมค่อนข้างสะดวก
เพราะเป็นทางลาดยางมะตอยตลอดเส้นทาง ถึงโรงเรียนก่อนนักเรียนเข้าแถวเคารพธงชาติ
เวลา 7.30 น. และกลับที่พักหลังโรงเรียนเลิกเวลา 16.00 น.

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษากระบวนการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาใน
ระดับโรงเรียน ผู้วิจัยได้มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่อยู่ในสนาม 3 กลุ่ม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการบริหารงาน
กิจกรรมการเรียนการสอน การปฏิบัติงาน และการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน คือ

กลุ่มบุคลากรในโรงเรียน กลุ่มนักเรียน และกลุ่มคณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน ในแต่ละกลุ่มผู้วิจัยมีวิธีสร้างความสัมพันธ์ตามสภาพและลักษณะของกลุ่มดังนี้

กลุ่มที่ 1 บุคลากรในโรงเรียน

การสร้างความสัมพันธ์กับผู้บริหาร ครู และนักการภารโรง ในโรงเรียนนำร่อง นับว่ามีความสำคัญ เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่เล็กที่สุด ที่นำนโยบาย 4 ประกัน มาปฏิบัติเพื่อให้เกิดเป็นรูปธรรม กระบวนการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาที่เน้นการกระจายอำนาจให้คณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน เข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ความต้องการของท้องถิ่น การร่วมกิจกรรมของชุมชน การประชุมเพื่อหาข้อตกลงร่วมกัน ส่วนมากจะมีการดำเนินงานในโรงเรียน ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติงาน

ผู้วิจัยมาถึงโรงเรียนนำร่อง เวลาประมาณ 7.30 น. ของทุกวันที่มีการเรียนการสอน โดยเมื่อถึงประตูทางเข้าโรงเรียนด้านทิศตะวันตก ซึ่งเป็นที่คอยรับ-ส่งนักเรียนของครูเวรประจำชั้น และผู้ปกครอง ผู้วิจัยก็จะร่วมกิจกรรมกับครูเวรเพื่อช่วยดูแลรับเด็กข้ามถนน และถือโอกาสสนทนากับครูเวรประจำวันในเรื่องทั่ว ๆ ไป และเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมรับ - ส่งเด็กนักเรียนที่หน้าประตูโรงเรียน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ครูทุกคนต้องถือปฏิบัติ สาเหตุที่ครูทุกคนต้องเปลี่ยนเวร เพื่อมาคอยดูแลรับ - ส่งนักเรียน ข้ามถนนทุกคนนี้ เนื่องจากถนนสายอุทัยธานี - บ้านไร่ มีขูดยานพาหนะรับซื้อด้วยความเร็วสูง ทำให้เกิดอุบัติเหตุกับครู และนักเรียนบ่อยครั้ง โรงเรียนนำร่องจึงมีมาตรการรักษาความปลอดภัยบนท้องถนน โดยให้ครูเวรประจำวันเป็นผู้ดูแล รับผิดชอบความปลอดภัยของนักเรียน ให้ความรู้ เกี่ยวกับการข้ามถนน การปฏิบัติตามกฎจราจร และยังขอความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ เพื่ออำนวยความสะดวกในแต่ละวัน การร่วมกิจกรรมของผู้วิจัยดังกล่าว เป็นการเริ่มต้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับครูในโรงเรียน และทำให้ทราบภายหลังว่ากิจกรรมดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของโครงการปลอดภัยไว้ก่อน ภายใต้โครงการประกันคุณภาพการศึกษา

หลังจากที่เข้าร่วมกิจกรรมรับนักเรียนทางด้านทางเข้าทางทิศตะวันตกแล้วเวลาประมาณ 7.50 น. ครูเวรจะกดออกสัญญาณเพื่อให้นักเรียนเตรียมตัวเคารพธงชาติ ปฏิบัติกิจกรรมหน้าเสาธงทุกวัน ผู้วิจัยก็จะช่วยครูเวร คุมแถวนักเรียน ตรวจสอบสภาพ ตรวจระเบียบเครื่องแต่งกาย และถือโอกาสสนทนากับผู้บริหาร ครู ซึ่งในเวลาตอนเช้า ครูหลายคนจะนั่งร่วมกลุ่มบริเวณม้าหินใต้ต้นไม้ บริเวณข้างสนามฟุตบอล ทำให้สามารถสร้างความสัมพันธ์กับครู - อาจารย์ และ

สังเกตพฤติกรรม กิจกรรมหน้าเสาธงของนักเรียนได้ทุกวัน เมื่อสิ้นสุดกิจกรรมหน้าเสาธง ในช่วงเวลา 8.00 - 8.30 น. นักเรียนแยกย้ายกันเข้าชั้นเรียน ครูที่สอนในคาบแรกก็จะเริ่มปฏิบัติหน้าที่ แต่ยังมีครูบางส่วนที่มีเวลาว่างจากการสอน ก็จะมานั่งพักผ่อน สนทนา ดื่มกาแฟ อ่านหนังสือพิมพ์ หรือแม้แต่การพิมพ์งาน ทำหนังสือรับ - ส่ง ในห้องพักครู หน้าห้องผู้อำนวยการโรงเรียน ซึ่งเป็นสถานที่ที่ผู้วิจัยทำงานเก็บรวบรวมข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นการจดบันทึก ศึกษาเอกสาร ข้อมูลต่าง ๆ ในโรงเรียน สัมภาษณ์ผู้บริหารอย่างเป็นทางการ รวมทั้งสัมภาษณ์ครูและอื่น ๆ ทำให้มีโอกาสใกล้ชิด ได้สนทนากับผู้อำนวยการโรงเรียนอยู่เป็นประจำ เมื่อมีปัญหา หรือสงสัยเรื่องใดก็สามารถสอบถามได้ทันที บุคลากรโรงเรียนนาร่อง มีจำนวน 23 คน ซึ่งมีครูที่เป็นรุ่นพี่ในระดับปริญญาตรี จบจากสถาบันเดียวกันกับผู้วิจัย 2 คน คือ ครูพนา และครูพิมพ์ โดยที่ผู้วิจัยไม่ทราบมาก่อนว่า รุ่นพี่ทั้ง 2 คน ทำงานอยู่ในโรงเรียนแห่งนี้ การสร้างความสัมพันธ์กับครูคนอื่น ๆ จึงมีความสะดวกและเป็นกันเองมากขึ้น เนื่องจากมีรุ่นพี่คอยช่วยแนะนำและอำนวยความสะดวกให้

เมื่อโรงเรียนนาร่องจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การประชุมผู้ปกครอง การแข่งขันกีฬา ประจำกลุ่มโรงเรียน การจัดกิจกรรมวันเด็กแห่งชาติ ผู้วิจัยก็ถือโอกาสสร้างความสัมพันธ์ เก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งจากการสังเกต และสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ โดยการเข้าร่วมกิจกรรมช่วยเหลือแบ่งเบาภาระหน้าที่ของครู - อาจารย์ เช่น การแข่งขันกีฬาประจำกลุ่มโรงเรียน สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบ้านไร่ ผู้วิจัยช่วยเป็นกรรมการตัดสินกีฬาประเภทต่าง ๆ เช่น ฟุตบอล วอลเลย์บอล เป็นต้น กิจกรรมวันเด็กแห่งชาติ ผู้วิจัยได้รับ คำสั่งแต่งตั้งจากโรงเรียนนาร่องให้ช่วยจัดกิจกรรมวันเด็กร่วมกับครูท่านอื่น ๆ ในโรงเรียน ซึ่งการเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนนาร่อง ผู้วิจัยปฏิบัติตนเปรียบเสมือนเป็นครูคนหนึ่งในโรงเรียน เมื่อผู้ปกครองนักเรียนพบผู้วิจัยก็มักจะถามว่า เป็นครูบรรจุใหม่ที่โรงเรียนนี้หรือ จึงเป็นโอกาสที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถแนะนำตนเอง และเริ่มสร้างความสัมพันธ์กับผู้ปกครองนักเรียนได้อย่างสะดวก

นอกจากการเข้าร่วมกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้นแล้ว เวลารับประทานอาหารกลางวัน ผู้วิจัยยังร่วมรับประทานอาหารกับครูในโรงเรียนทุกวัน ในช่วงเวลาประมาณ 11.30 น. ครูเวรประจำวันจะกดออกสัญญาณเพื่อให้ให้นักเรียนทุกคนมาร่วมรับประทานอาหารตามโครงการอาหารกลางวันของโรงเรียน ผู้วิจัยจะช่วยครูเวรขายอาหารราคาถูกให้กับนักเรียน หลังจากนั้นร่วมรับประทานอาหารกับครู ช่วยนับเงินที่ขายได้ในแต่ละวัน ทำให้การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับครูมีความสนิทสนม เป็นกันเองมากขึ้น

กลุ่มที่ 2 นักเรียน

การเข้าสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ นอกจากการสังเกตการปฏิบัติงานของบุคลากรในโรงเรียนแล้ว ผู้วิจัยยังสังเกตพฤติกรรม บทบาท หน้าที่ ของนักเรียนในภาพรวม เนื่องจากนโยบายประกันคุณภาพการศึกษา การพัฒนาคุณภาพการศึกษาของนักเรียนซึ่งหมายถึงไม่เฉพาะแต่ความรู้เท่านั้น แต่ยังคงเป็นเด็กนักเรียนที่ปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบวินัยของโรงเรียนโดยแต่งกายให้ถูกระเบียบ เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดา มารดา และครู-อาจารย์ ไม่ทะเลาะวิวาท ไม่เล่นการพนันทุกชนิด มีความขยัน อดทน เสียสละ และตั้งใจศึกษาเล่าเรียน เป็นหลัก

ในปีการศึกษา 2541 โรงเรียนนำร่องมีจำนวนนักเรียนตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงมัธยมศึกษาตอนต้นทั้งสิ้น 400 คน เป็นนักเรียนชาย 202 คน และนักเรียนหญิง 198 คน การสร้างความสัมพันธ์กับนักเรียน มีหลายลักษณะ เช่น ผู้อำนวยการโรงเรียนแนะนำตัวผู้วิจัยในช่วงกิจกรรมหน้าเสาธง เมื่อเข้าสนามครั้งแรกในวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2541 โดยกล่าวว่า ผู้วิจัยรับราชการครูอยู่ที่โรงเรียนบ้านเขาเก็ด กิ่งอำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท และลาไปศึกษาต่อในระดับปริญญาโท ที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมาเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์ ที่โรงเรียนนำร่องนี้ เป็นระยะเวลา 4 เดือน ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2541 จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542 โดยจะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับครูและนักเรียนเสมือนเป็นครูคนหนึ่งในโรงเรียนนี้ ขอให้ครู-อาจารย์ และนักเรียนทุกคนให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วย การร่วมกิจกรรมกับนักเรียน โดยผู้วิจัยเป็นผู้ช่วยซ่อมกีฬาให้กับนักเรียน เช่น ฆ่าตบบอล วอลเลย์บอล ตะกร้อ เป็นต้น ช่วงระยะเวลาที่อยู่ในภาคสนาม นอกจากเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยยังได้รับมอบหมายจากผู้บริหารโรงเรียนให้เข้าสอนนักเรียนในรายวิชาต่าง ๆ แทนครูผู้สอนซึ่งติดภาระกิจ ทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น ทำให้มีโอกาสสนทนากับ นักเรียนเป็นรายบุคคล สังเกตพฤติกรรม สอบถามปัญหา ทั้งเรื่องการเรียนรู้ และสภาพความเป็นอยู่ของครอบครัว ความรู้สึกและความต้องการของนักเรียน อีกทั้งยังเป็นการทดสอบความตรง ความเที่ยงของข้อมูล ที่ได้จากผู้บริหาร ครู-อาจารย์ ว่ามีความถูกต้อง เชื่อถือได้มากน้อยเพียงใด เช่น ในกรณีที่ผู้วิจัยต้องการทราบว่า ครูมีการสอนซ่อมเสริมให้กับนักเรียนที่เรียนอ่อนและเก่งหรือไม่ อย่างไร นอกจากสัมภาษณ์ครูผู้สอนแล้ว ผู้วิจัยยังสอบถามนักเรียนเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลอีกครั้ง

ช่วงพักรับประทานอาหารกลางวันของทุกวัน ผู้วิจัยจะเข้าไปช่วยครูเวรขายอาหาร ราคาถูกให้กับนักเรียนทุกคน ตามโครงการอาหารกลางวันของโรงเรียน การเข้าร่วมกิจกรรมของผู้วิจัย นอกจากเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทั้งครูและนักเรียนแล้ว ยังเป็นโอกาสที่จะทำให้ผู้วิจัยสามารถสังเกตพฤติกรรม บทบาท หน้าที่ การปฏิบัติงานของครูและนักเรียนอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ

กลุ่มที่ 3 คณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน

การประกันคุณภาพการศึกษา เน้นนโยบายกระจายอำนาจการบริหารงานให้โรงเรียน ร่วมมือกับคณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ในการแสดงความคิดเห็น ความต้องการของท้องถิ่น ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ แนวทางการปฏิบัติงาน ช่วยเหลือ สนับสนุน วัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณ พัฒนาคุณภาพการศึกษาของนักเรียนให้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในสังคม แหล่งผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ นอกจากในโรงเรียน คือ คณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครอง และผู้นำชุมชนในเขตบริการของโรงเรียน การสร้างความสัมพันธ์กับผู้ปกครองนักเรียนมีหลายลักษณะ เช่น เมื่อผู้ปกครองมาส่ง-รับนักเรียนในเวลาตอนเช้า และตอนเย็น ผู้วิจัยก็จะเข้าไปทักทาย พร้อมกับแนะนำตนเอง โดยสนทนาเรื่องทั่วไปเมื่อมีโอกาสผู้วิจัยก็จะสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในเรื่องต่าง ๆ เช่น การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการแสดงความคิดเห็น ความต้องการ การมีส่วนร่วมในการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน การปฏิบัติงานของครู โดยการสนทนาเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล และสร้างความสัมพันธ์กับผู้ปกครองนี้ ผู้วิจัยจะสนทนาอย่างเป็นกันเองอย่างเป็นธรรมชาติ

เมื่อโรงเรียนจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น งานวันเด็กแห่งชาติ โรงเรียนนำร่องแห่งนี้ก็จะขอความช่วยเหลือ และเชิญผู้ปกครองนักเรียนมาร่วมงานในโรงเรียน โดยนำอาหารคาว หวาน วัสดุ อุปกรณ์การเรียน มาบริจาคนักเรียนตามกำลังศรัทธา ซึ่งมีผู้ปกครอง คณะกรรมการโรงเรียน และผู้นำชุมชน มาร่วมงานจำนวนมาก ประมาณ 200 คน ผู้วิจัยจึงมีโอกาสได้สนทนา แนะนำตนเอง เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนก่อนที่จะเข้าไปสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการในโอกาสต่อไป การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนอีกลักษณะหนึ่งคือ ผู้วิจัยได้ขอความร่วมมือกับครู ผู้บริหารโรงเรียนพาไปแนะนำให้รู้จักกับผู้ปกครองนักเรียนในชุมชน และถือโอกาสสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในคราวเดียวกัน ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีทั้งจากครู ผู้บริหาร และผู้ปกครอง

นอกจากนั้น ก่อนเข้าโรงเรียนในเวลาเช้า หรือหลังเลิกเรียน ผู้วิจัยจะเข้าไปนั่งสนทนากับผู้ปกครอง คณะกรรมการโรงเรียน ผู้นำชุมชน ที่มักจะมานั่งตามร้านขายของชำ ร้านขายอาหาร ร้านซ่อมรถในหมู่บ้าน โดยแนะนำตนเองก่อน จากนั้นจึงสนทนาเกี่ยวกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ปัญหา การประกอบอาชีพในชุมชน เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์พร้อมกับสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี เนื่องจากผู้ปกครอง คณะกรรมการโรงเรียน รู้จักและคุ้นเคยกับผู้วิจัยในช่วงที่ไปรับ - ส่งบุตรหลาน และร่วมกิจกรรมในโรงเรียน ซึ่งผู้ปกครองส่วนมากมักจะเข้าใจว่าผู้วิจัยเป็นครูบรรจุใหม่ที่โรงเรียนนำร่อง มากกว่าเป็นนิสิตที่มาเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์

การศึกษาภาคสนามในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และจัดกระทำข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน ลุ่มลึก มีความชัดเจนเพียงพอสำหรับการตอบปัญหาวิจัย ยุทธวิธีสำคัญ ๆ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในสนาม คือ การสังเกต การสัมภาษณ์แบบลุ่มลึก และการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสนาม (นิศา ชูโต, 2540) มีรายละเอียดดังนี้

1. การวิเคราะห์เอกสาร (documentary analysis) ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากเอกสารประกอบการศึกษาในแต่ละระดับ ดังนี้

1.1 ผู้วิจัยได้ข้อมูลจากเอกสารประกอบการศึกษา จากสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษาในด้าน

1. กระบวนการประกันคุณภาพการศึกษา
2. แนวทางการประกันคุณภาพการศึกษา
3. เกณฑ์มาตรฐานโรงเรียน พ.ศ. 2541
4. การพัฒนามาตรฐานการศึกษา
5. การพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศ
6. การตรวจสอบคุณภาพ และปรับปรุงโรงเรียน

7. เทคนิคการพัฒนางานเพื่อเข้าสู่มาตรฐาน

8. การประเมินคุณภาพการศึกษา

1.2 ผู้วิจัยได้ข้อมูลจากสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด / สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ เพื่อให้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็น เป้าหมายของการจัดการการศึกษา แนวปฏิบัติในการจัดการศึกษา เกณฑ์มาตรฐานโรงเรียน แผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการศึกษา แนวทางการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษา โครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษา เช่น โครงการอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากร

1.3 ได้ข้อมูลเอกสารประกอบการศึกษาจากโรงเรียน เพื่อให้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นการสนองนโยบาย 4 ประกัน การจัดทำธรรมนูญโรงเรียน การปฏิบัติตามที่กำหนดไว้ในแผนยุทธศาสตร์ของโรงเรียน โดยศึกษาจากเอกสาร คู่มือ นโยบาย ประกาศ ธรรมนูญโรงเรียน คำสั่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษา

2. การสังเกต (observation) ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยการเข้าไปอยู่ในโรงเรียน ชุมชน เพื่อให้สามารถเห็นกระบวนการดำเนินงาน ปัญหา และแนวทางแก้ปัญหา การประกันคุณภาพการศึกษาโรงเรียนนาร่องในภาพรวม ผู้วิจัยใช้กรอบการสังเกตของ Lofland (Lofland, 1971 อ้างถึงใน นิตา ชูโต, 2540) เพื่อสังเกตบทบาทหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา (code of practice) ตามที่กำหนดไว้ในธรรมนูญโรงเรียน มีรายละเอียดดังนี้

1) แนวทางการสังเกตภาพรวมของโรงเรียน ซึ่งกำหนดรายการในการสังเกต ดังนี้

1.1 ความเป็นมา ได้แก่ ที่ตั้ง ขนาด สภาพชุมชน แผนผังโรงเรียน ข้อมูลพื้นฐาน ปัญหา และอุปสรรค เป็นต้น

1.2 สภาพปัจจุบัน ได้แก่ อาคารสถานที่ นักเรียน ครู บุคลากร สิ่งอำนวยความสะดวก สาธารณูปโภค โครงสร้างการบริหารหลักสูตร การใช้หลักสูตร การวัดผลประเมินผล ผลสัมฤทธิ์ของนักเรียน เป็นต้น

1.3 ทิศทางในอนาคต / ความคาดหวัง / วิสัยทัศน์ ได้แก่ นักเรียน หลักสูตร การเรียนการสอน บรรยากาศแวดล้อม การมีส่วนร่วมของชุมชน บุคลากร ระบบการบริหาร เป็นต้น

2) แนวทางการสังเกตบทบาท และหน้าที่ของบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ได้แก่ บุคลากรต่อไปนี้

2.1 คณะกรรมการโรงเรียน ผู้วิจัยกำหนดรายการสังเกต ดังนี้

- 1) การร่วมวางแผนและให้ความเห็นชอบแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน
- 2) การส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียน
- 3) การร่วมประเมิน และรับทราบผลการดำเนินงานของโรงเรียน
- 4) การเผยแพร่ผลงานของโรงเรียน

2.2 ผู้บริหารโรงเรียน ประกอบด้วยผู้อำนวยการโรงเรียน และผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียน ผู้วิจัยกำหนดรายการสังเกต ดังนี้

- 1) การจัดระบบ และแผนงานในการปฏิบัติการ
- 2) การควบคุมการดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์ของธรรมนูญโรงเรียน
- 3) การบริหารงานโรงเรียน 6 งาน ประกอบด้วย งานวิชาการ งานกิจการนักเรียน งานบุคลากร งานธุรการและการเงิน งานอาคารสถานที่ และงานความสัมพันธ์กับชุมชน

2.3 ครู/ อาจารย์ และบุคลากร ผู้วิจัยกำหนดรายการสังเกตตามบทบาท และหน้าที่ที่กำหนดและได้รับมอบหมายตามเป้าหมาย นโยบาย แนวปฏิบัติที่ระบุไว้ในจุดเน้น และแผนยุทธศาสตร์ของธรรมนูญโรงเรียน เช่น

- 1) การทำหน้าที่สอนประจำชั้น และรายวิชาที่ได้รับมอบหมาย
- 2) จัดทำเอกสารงานธุรการในชั้นเรียนให้เป็นปัจจุบัน
- 3) การจัดทำแผนการสอน การใช้สื่อประกอบการสอน
- 4) การจัดตกแต่งห้องเรียน บำยนิเทศ ให้สวยงาม ทันสมัย เป็นต้น

2.4 ผู้ปกครอง และชุมชน ผู้วิจัยกำหนดรายการสังเกตตามบทบาท และหน้าที่ที่กำหนด และได้รับมอบหมายตามแผนยุทธศาสตร์ของธรรมนูญโรงเรียน เช่น

- 1) ทำความเข้าใจเกี่ยวกับกฎระเบียบ ข้อบังคับของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ
- 2) ประชุมเพื่อแสดงความคิดเห็น ความต้องการ ข้อตกลงร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
- 3) ร่วมมือกับโรงเรียนในการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน
- 4) อบรม สั่งสอน บุตรหลานให้อยู่ในระเบียบวินัยของโรงเรียน เป็นต้น

3) บทบาท และหน้าที่ของนักเรียน ผู้วิจัยกำหนดรายการสังเกตบทบาท และหน้าที่ของนักเรียน ซึ่งเป็นข้อกำหนดของโรงเรียนให้นักเรียนปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมตามที่กำหนดไว้ในแผนยุทธศาสตร์ของธรรมนูญโรงเรียน เช่น

- 1) นักเรียนต้องปฏิบัติตนให้อยู่ในระเบียบวินัยของโรงเรียน
- 2) เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดา มารดา ครู-อาจารย์
- 3) ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
- 4) ไม่ทะเลาะวิวาท ไม่เล่นการพนัน รักษาสิ่งแวดล้อม สุภาพ อ่อนโยน เป็นต้น

3. การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ควบคู่กับการสังเกตในการวิจัยเชิงคุณภาพใช้ "มนุษย์" เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้การสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลตั้งแต่การเก็บข้อมูลด้านข้อเท็จจริง ข้อมูล ความคิดเห็นและเจตคติ (นิศา ชูโต, 2540)

ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์กับบุคคลในกลุ่มที่จะศึกษา ซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ประกอบด้วย บุคลากรในระดับจังหวัด และอำเภอ เช่น ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดศึกษานิเทศก์จังหวัด หัวหน้าฝ่ายงานระดับจังหวัด หัวหน้าการการประถมศึกษาอำเภอศึกษานิเทศก์อำเภอ เป็นต้น และบุคลากรในระดับโรงเรียน ตามที่กำหนดไว้ในธรรมนูญโรงเรียน ประกอบด้วยคณะกรรมการโรงเรียน ผู้บริหาร ครู / อาจารย์ บุคลากร ผู้ปกครอง ชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

แนวทางการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยยึดกรอบแนวคิด ตามนโยบายการกระจายอำนาจทางการศึกษา กระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาในระดับจังหวัด การขานรับนโยบาย 4 ประกัน แนวปฏิบัติในการจัดการศึกษาของจังหวัด เป็นต้น และกรอบแนวคิดตามที่กำหนดไว้ในธรรมนูญโรงเรียน เป็นการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ และ ไม่เป็นทางการ โดยผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเองในสนามวิจัย และอาจมีประเด็นด้านต่าง ๆ เพิ่มเติมจากที่กำหนดไว้ ได้แก่ บุคลากร ต่อไปนี้

1. บุคลากรในระดับจังหวัด และอำเภอ มีแนวคำถามดังนี้
  - 1) กระบวนการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาของจังหวัด
  - 2) การขานรับนโยบาย 4 ประกัน ของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาแห่งชาติ
  - 3) แนวปฏิบัติในการจัดการศึกษา
  - 4) แผนยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการจัดการศึกษาของจังหวัด และอำเภอ
  - 5) บุคลากร หน่วยงาน ที่รับผิดชอบนโยบายประกันคุณภาพการศึกษา
  - 6) ทักษะ ทักษะ ความรู้ ความเข้าใจ ของบุคลากรที่มีต่อการประกันคุณภาพการศึกษา

2. คณะกรรมการโรงเรียน มีแนวคำถามดังนี้
  - 1) การร่วมวางแผนและให้ความเห็นชอบแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน
  - 2) การส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียน
  - 3) การร่วมประเมิน และรับทราบผลการดำเนินงานของโรงเรียน
  - 4) การเผยแพร่ผลงานของโรงเรียน
  - 5) การมีส่วนร่วมในการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน

3. ผู้บริหารโรงเรียน มีแนวคำถามดังนี้
  - 1) การจัดระบบ และแผนงาน
  - 2) การควบคุมการดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์ของธรรมนูญโรงเรียน
  - 3) การบริหารงานโรงเรียน 6 งาน ประกอบด้วย งานวิชาการ งานกิจการนักเรียน งานบุคลากร งานธุรการและการเงิน งานอาคารสถานที่ และงานความสัมพันธ์กับชุมชน

4. ครู/ อาจารย์ และบุคลากร มีแนวคำถามที่ครอบคลุมประเด็นหลัก ตามบทบาทและหน้าที่ที่กำหนดและได้รับมอบหมายตามเป้าหมาย นโยบาย แนวปฏิบัติที่ระบุไว้ในจุดเน้น และแผนยุทธศาสตร์ของธรรมนูญโรงเรียน เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง การแสวงหาความรู้อยู่เสมอ การจัดตกแต่งห้องเรียน การมีส่วนร่วมในการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน เป็นต้น

5. ผู้ปกครอง และชุมชน มีแนวคำถามที่ครอบคลุมประเด็นหลัก ตามบทบาท และหน้าที่ที่กำหนด และได้รับมอบหมายตามแผนยุทธศาสตร์ของธรรมนูญโรงเรียน เช่น สนับสนุนกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้น การติดต่อกับโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ การมีส่วนร่วมในการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน เป็นต้น

6. บทบาท และหน้าที่ของนักเรียน มีแนวคำถามที่ครอบคลุมประเด็นหลัก ซึ่งเป็นข้อกำหนดของโรงเรียนให้นักเรียนปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม ตามที่กำหนดไว้ในแผนยุทธศาสตร์ของธรรมนูญโรงเรียน

ระยะเวลาการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ

1. ระยะแรก เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลก่อนลงภาคสนาม ใช้ระยะเวลาประมาณ 3 เดือน คือ ตั้งแต่เดือนสิงหาคม ถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2541 โดยศึกษา 2 ประเด็น คือ

1) ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิด นโยบาย กระบวนการประกันคุณภาพการศึกษา ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ และกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อสร้างเป็นกรอบแนวคิด แนวทางการสังเกต การสัมภาษณ์ กับบุคคลที่อยู่ในสนาม

2) การเลือกสนาม ผู้วิจัยได้พิจารณาองค์ประกอบของสนาม โดยขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษา บุคลากร ในระดับสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุทัยธานี เช่น ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัด ศึกษาพิเศษ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบ้านไร่ และโรงเรียนนำร่อง

2. ระยะที่ 2 เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลในสนามวิจัย ใช้ระยะเวลาประมาณ 4 เดือน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2541 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542 โดยครอบคลุมประเด็นหลัก ดังนี้

1. ประเด็นกระบวนการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษา
2. ประเด็นสภาพปัญหา และอุปสรรคการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษา
3. ประเด็น แนวทางการแก้ปัญหา และอุปสรรคการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษา
4. กรอบการดำเนินการวิจัย ได้แก่ การกำหนดปัญหาในการวิจัย วัตถุประสงค์ การเลือกวิธีดำเนินการ เช่น การเลือกสนาม เครื่องมือที่ใช้ การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนรายงานการวิจัย เป็นต้น

แหล่งของข้อมูล

แหล่งของข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย

- 1) เอกสาร คู่มือ นโยบาย ประกาศ คำสั่ง ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ และโรงเรียน เช่น แนวปฏิบัติในการจัดการศึกษาของจังหวัด แผนยุทธศาสตร์ของจังหวัด ธรรมนูญโรงเรียน โครงการ แผนยุทธศาสตร์ของโรงเรียน บันทึกการประชุม รายงานต่าง ๆ จำนวน 95 ชิ้น
- 2) สภาพโรงเรียน เช่น อาคารเรียน ชั้นเรียน โรงรับประทานอาหาร โรงเพาะชำ สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ สวนหย่อม สนามกีฬา อุทยานการศึกษา สวนป่า และสภาพของชุมชน เป็นต้น
- 3) บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา (code of practice) ได้แก่ บุคลากรในระดับจังหวัด และอำเภอ เช่น ผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัด หัวหน้าการการประถมศึกษาอำเภอศึกษานิเทศก์อำเภอ ศึกษานิเทศก์จังหวัด เป็นต้น และบุคลากรในระดับโรงเรียน ประกอบด้วย คณะกรรมการโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียน ครู/อาจารย์ บุคลากร ผู้ปกครอง ชุมชน และนักเรียน

การจัดกระทำข้อมูล

หลังจากที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลมาแล้ว ขั้นตอนที่สำคัญที่จะต้องกระทำต่อไป คือ การลดทอนข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งการจัดกระทำข้อมูลทั้ง 3 ขั้นตอนผู้วิจัยได้ทำควบคู่ไปกับการเก็บรวบรวมข้อมูล และขั้นตอนสุดท้าย คือนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มานำเสนอโดยการเขียนเป็นรายงานการวิจัย

การลดทอนข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลบันทึกภาคสนาม อ่านทบทวน เพื่อสรุปข้อความที่น่าสนใจ และเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษา เขียนใส่สมุด พิมพ์เก็บไว้ในคอมพิวเตอร์ แยกลักษณะตามประเด็น และ หัวข้อเรื่อง เช่น การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครอง ในการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน ทักษะคติ ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษา การอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากร การปฏิบัติงานของบุคลากรตามที่กำหนดไว้ในธรรมนูญโรงเรียน การสนองนโยบาย 4 ประกัน เป็นต้น นอกจากนี้เขียนข้อมูลประเด็นสำคัญที่น่าสนใจแล้ว ผู้วิจัยได้เพิ่มเติม

ความคิดเห็น หรือประเด็นการวิเคราะห์ จากนั้นจึงจัดแยกข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ พิมพ์เก็บไว้ในคอมพิวเตอร์ เพื่อให้ง่ายต่อการสืบค้น และการตรวจสอบความเพียงพอและความตรงของข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล

นอกจากทำการศึกษาข้อมูลที่ต้องการศึกษาแล้ว ช่วงระยะเวลาที่เก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม ผู้วิจัยตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล ในด้านความตรง และความเที่ยงของข้อมูล โดยวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) มีรายละเอียดดังนี้

1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ โดยการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลในด้านเวลา สถานที่ และบุคคล เช่น ถ้าผู้บริหารโรงเรียนอ้างว่า คณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครอง ร่วมกันจัดทำธรรมนูญโรงเรียน ผู้วิจัยก็จะสัมภาษณ์ ครู คณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครองว่า มีส่วนร่วมในการจัดทำจริงหรือไม่ อย่างไร

2) การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (theory triangulation) คือ การตรวจสอบว่าถ้าผู้วิจัยใช้แนวคิด ทฤษฎีที่ต่างไปจากเดิม จะทำให้การตีความของข้อมูลแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด เช่น การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง คณะกรรมการโรงเรียน และชุมชนในการสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนตามที่กำหนดไว้ในธรรมนูญโรงเรียน ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิด ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (participatory) ของ แวน ดุสเซลดอร์ฟ (Van Dusseldorp, 1981 อ้างถึงในชูชาติ พวงสมจิตร์, 2540) ตามที่กำหนดไว้ในธรรมนูญโรงเรียน ทฤษฎีของ Loftland (Loftland, อ้างถึงในนิศา ชูโต, 2540) หรือบทบาทของครูอาจารย์ที่มีต่อผู้ปกครองดังที่ ศรียา นิยมธรรม (อ้างถึงในสุพิทยา แก้วมณี, 2539) ได้กล่าวถึงสิ่งที่ครูควรปฏิบัติในการร่วมมือกับผู้ปกครอง เช่น มีการประชุมพิเศษผู้ปกครองก่อนเปิดเรียน นัดหมาย และพบปะเป็นระยะ ๆ จัดประชุมผู้ปกครอง การสนับสนุนจากผู้ปกครองเพื่อเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ข้อมูล โดยเปรียบเทียบในแต่ละทฤษฎีว่ามีความเหมือนกัน หรือแตกต่างกันอย่างไร เพราะเหตุใด

3) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) เป็นการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในด้านกาวิเคราะห์เอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์ เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ผู้วิจัยต้องการตรวจสอบว่าโรงเรียน คณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาตามที่กำหนดไว้ในธรรมนูญโรงเรียนหรือไม่ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารในระดับจังหวัด อำเภอ และโรงเรียนเกี่ยวกับประกาศ คำสั่ง คำสั่งแต่งตั้ง บันทึกการประชุม รายงานในแต่ละระดับ เพื่อวิเคราะห์เอกสารในเรื่องที่

เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ประกอบกับการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ เพื่อประกอบการพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้มีความถูกต้อง มีความตรง ความเที่ยง เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย

1. แนวทางการสังเกตภาพรวมของโรงเรียน ประกอบด้วย ความเป็นมาของโรงเรียน สภาพปัจจุบัน และทิศทางในอนาคต เช่น การจัดตั้งโรงเรียน สภาพชุมชน แผนผัง อาคาร สถานที่ นักเรียน ครู สิ่งอำนวยความสะดวก กิจกรรมการเรียนการสอน ความคาดหวัง เป้าหมาย การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน แผนงบประมาณ เป็นต้น

2. แนวทางการสังเกต และสัมภาษณ์บทบาทหน้าที่ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ประกอบด้วย

2.1 ผู้บริหารโรงเรียนด้านการบริหารงาน 6 อย่าง คือ งานวิชาการ งานธุรการ การเงินและพัสดุ งานบุคลากร งานอาคารสถานที่ งานกิจการนักเรียน และงานความสัมพันธ์กับชุมชน การควบคุม กำกับ ติดตามการปฏิบัติงานของบุคลากร โครงการต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในธรรมนูญโรงเรียน การร่วมมือกับผู้ปกครอง ชุมชน เป็นต้น

2.2 ครูผู้สอนด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง การใช้สื่อการสอน การแสวงหาความรู้ การจัดเอกสารธุรการ การจัดตกแต่งห้องเรียน เป็นต้น

2.3 คณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ด้านบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากโรงเรียน การมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา เช่น การจัดทำธรรมนูญโรงเรียน การร่วมตรวจสอบ ติดตาม การปฏิบัติงานของครู - อาจารย์ รับทราบปัญหา และอุปสรรค สนับสนุนทรัพยากร และงบประมาณ เป็นต้น

2.4 นักเรียนด้านบทบาท และหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ เช่น การปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับของโรงเรียน เชื้อฟังการอบรมสั่งสอนของบิดา มารดา ครู - อาจารย์ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ไม่ทะเลาะวิวาท ไม่เล่นการพนัน รักษาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

3. อุปกรณ์ที่บันทึกเทปการสัมภาษณ์

4. กล้องถ่ายรูป

5. เอกสาร

การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยในช่วงขณะที่เก็บข้อมูลไม่ว่าจะเป็นการสังเกต การสัมภาษณ์ การศึกษาเอกสาร ในสนามนั้น นักวิจัยจะใช้เวลาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ควบคู่กันไป และนำผลวิเคราะห์มาใช้ในการปรับแนวคิด ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และวิธีการเก็บข้อมูลให้ครบถ้วนเพื่อเพิ่มความแม่นยำของการวิจัยยิ่งขึ้น (นิศา ชูโต, 2540)

แนวทางที่ผู้วิจัยใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

1. ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร (documentary) ในระดับสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ จังหวัด อำเภอบึงสามพัน และโรงเรียน ซึ่งเป็นเอกสารเกี่ยวกับคู่มือ นโยบาย เป้าหมาย การจัดการศึกษา แนวปฏิบัติ เกณฑ์มาตรฐานโรงเรียน ธรรมนูญโรงเรียน ประกาศ คำสั่ง เป็นต้น ผู้วิจัยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2539)

1) ผู้วิจัยตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นสำหรับการคัดเลือกเอกสาร และหัวข้อที่จะทำการวิเคราะห์ ประกอบด้วย

1. กระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาจังหวัดอุทัยธานี
2. การขานรับนโยบายของจังหวัด
3. การอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากร
4. ทศนคติ และความเข้าใจของบุคลากรต่อการประกันคุณภาพการศึกษา
5. แนวปฏิบัติในการจัดการศึกษา
6. กระบวนการประกันคุณภาพของโรงเรียนนำร่อง
7. การจัดทำธรรมนูญโรงเรียนนำร่อง
8. องค์ประกอบของธรรมนูญโรงเรียนนำร่อง ฉบับที่ 1/2541
9. ผลการดำเนินงาน ปัญหา และแนวทางการแก้ปัญหาของการประกันคุณภาพการศึกษา ของโรงเรียนนำร่อง

2) ผู้วิจัยวางเค้าโครงของข้อมูล โดยการนำรายชื่อหรือข้อความในเอกสารที่วิเคราะห์แล้วแบ่งให้เป็นประเภท และหมวดหมู่ (categories)

3) ผู้วิจัยคำนึงถึงบริบท (context) หรือสภาพแวดล้อมประกอบของข้อมูลเอกสารที่นำมาวิเคราะห์ เช่น คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการโรงเรียนเพื่อดำเนินการเรื่องการประกันคุณภาพการศึกษา ใครเป็นผู้เขียน เขียนให้ใครอ่าน ช่วงเวลาที่เขียนเป็นอย่างไร เพื่อความลึกซึ้งของข้อมูล

4) วิเคราะห์เนื้อหาตามที่ปรากฏ (manifest content) ในเอกสารเนื้อหาที่ซ่อนอยู่ (laten content)

2. ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต และการสัมภาษณ์ ตามที่กำหนดไว้ในธรรมนูญโรงเรียน เช่น ภาพรวมของโรงเรียน บทบาท และหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา คณะกรรมการโรงเรียน ผู้บริหาร ครู / อาจารย์ และบุคลากร ผู้ปกครอง ชุมชน และนักเรียน ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป มีรายละเอียดดังนี้

1) การวิเคราะห์แบบอุปนัย (analytic induction) คือ การตีความสร้างข้อสรุปจากรูปธรรม หรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแผนยุทธศาสตร์ของธรรมนูญโรงเรียน ครูได้ปฏิบัติตามแผนหรือไม่ อย่างไร เมื่อผู้วิจัยเห็นรูปธรรม หรือเหตุการณ์ก็เริ่มสร้างข้อสรุป ถ้าข้อสรุปนั้นยังไม่ได้รับการยืนยันก็ถือเป็นสมมติฐานชั่วคราว (working hypothesis)

2) การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (typological analysis) คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิด ๆ ทั้งโดยวิธีที่ใช้แนวคิด ทฤษฎี และแบบไม่ใช้ทฤษฎี

2.1 แบบใช้ทฤษฎี คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิดต่าง ๆ ในเหตุการณ์หนึ่ง ๆ แยกออกเป็น การกระทำ กิจกรรม ความหมาย ความสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมในกิจกรรม เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแผนยุทธศาสตร์ของธรรมนูญโรงเรียนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ผู้วิจัยวิเคราะห์ตามกรอบทฤษฎี เพื่อจำแนกชนิดของข้อมูล เหตุการณ์ว่าในแต่ละกิจกรรม มีการกระทำ ความหมาย ระยะเวลา มีความสัมพันธ์กันในแต่ละเหตุการณ์หรือไม่อย่างไร

2.2 แบบไม่ใช้ทฤษฎี คือ การจำแนกข้อมูลที่จะวิเคราะห์ตามความเหมาะสมกับข้อมูลโดยใช้สามัญสำนึก หรือประสบการณ์ของผู้วิจัย และข้อมูลที่ได้จากการอ้างอิง

3) การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (content comparison) โดยการนำข้อมูลมาเปรียบเทียบเป็นปรากฏการณ์ ที่ได้จากผู้วิจัยสังเกตเหตุการณ์หลาย ๆ เหตุการณ์ เพื่อหาความสัมพันธ์ ความสอดคล้อง หรือความขัดแย้งของข้อมูล นำมาเปรียบเทียบกันโดยอาจทำเป็นตารางหาความสัมพันธ์ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

1. การเปรียบเทียบเหตุการณ์ เช่น กิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ผู้วิจัยจะจำแนกข้อมูล หรือเหตุการณ์ออกเป็นประเภท (categories) ลงรหัสเพื่อเปรียบเทียบระหว่างเหตุการณ์ แล้วจึงเริ่มสร้างข้อสรุปในแต่ละประเด็น

2. ประมวลประเภทของข้อมูล และคุณลักษณะ เช่น เหตุการณ์เกี่ยวกับการเรียนการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ผู้วิจัยสร้างข้อสรุปย่อย ๆ ด้วยการเปรียบเทียบหลายเหตุการณ์ แล้วก็จะเริ่มเชื่อมโยงข้อมูลเหล่านั้นเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ และเกิดเป็นกรอบแนวคิดย่อย ๆ ขึ้น

3. ขยายวงของการเปรียบเทียบแล้วเลือกพบเหตุการณ์ที่เป็นกุญแจสำคัญ โดยใช้กรอบแนวคิดที่ได้จากการสรุปความสัมพันธ์ของข้อมูลในเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามข้อ 2 เพื่อตัดสินใจว่าเหตุการณ์อะไรบ้างเป็นกุญแจที่สำคัญของการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง พร้อมทั้งขยายวงของการเปรียบเทียบ หรือตัดทอนข้อมูล (reduce) เฉพาะที่มีความหมายเท่านั้น

4. สร้างข้อสรุปเกี่ยวกับข้อมูลนั้น เมื่อตัดทอนข้อมูลให้เหลือเฉพาะที่มีความหมายสำคัญแล้ว ผู้วิจัยสามารถสร้างข้อสรุปที่เป็นกรอบแนวคิดที่เป็นนามธรรม เป็นขั้นแรกของการนำไปสู่ทฤษฎี หรือข้อสรุปเชิงนามธรรมที่ใหญ่ขึ้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย